

„Trapná Kafkova teta“, která dobyla svět. Za zapomenutým příběhem pražské německé spisovatelky Ossip Schubin

THOMAS KIRSCHNER

Karl Gussow: portrét Ossip Schubin, 1887 – detail. Foto: Aukcni dům Bassenge

Před dvěma týdny uplynulo sto let od úmrtí Franze Kafky. Pražský spisovatel se stal světovou ikonou. Ale už generaci před ním obletěla pražská německá literatura celý svět, pronikla až do vzdáleného Japonska. Stalo se to díky dceři lochkovského statkáře Aloisii Kirschner alias Ossip Schubin – ve své době to byla celebrita, dnes je téměř zcela zapomenutá. Nejen proto je Kafkův dokonalý protiklad. 17. června uplyne 170 let od jejího narození.

Průlom přišel ze dne na den. „Kdo je Ossip Schubin?“ otevřel vlivný německý publicista

Julius Rodenberg v únoru 1883 pod titulkem „Nový spisovatel“ svůj chvalozpěv na románovou prvotinu tajemného autora.

„Zralost jeho úsudku, rozsah jeho vědomostí a vzdělání, znalost lidské povahy a lehký nádech ironie napovídají, že jde o zkušeného světáka, který mnoho viděl a mnoho vypožoroval.“ A Helmuth von Moltke, vrchní velitel pruské armády v Čechách v roce 1866, chválil románové líčení bitvy u Sadové: „Takto popsat válečné události může jen ten, kdo tam byl.“

Oba se však mýlili – a to zásadně.

Pod tajemným pseudonymem se ve skutečnosti skrývala slečna Aloisia Kirschner. Devětadvacetiletá dcera pražského měšťana, která do té doby publikovala pouze v místních novinách několik novel a románů na pokračování.

Rodenbergova recenze katapultovala mladou autorku mezi uznávané spisovatele. Přestože její pozdější tvorba už nedokázala naplnit původní očekávání a byla čím dál povrchnější, zůstala Ossip Schubin po další čtyři desetiletí jednou z neplodnějších a nejčtenějších německojazyčných autorek.

Aktivní spisovatelská dráha Ossip Schubin se přesně shoduje s daty života Franze Kafky. Její první kniha vyšla v době, kdy už Kafkova matka nosila Franze pod srdcem, její poslední na konci roku, ve kterém Kafka zemřel.

Lula a Eskimo

Sama Schubin patřila ke generaci Kafkových rodičů. Byla o dva roky mladší než Kafkův otec Hermann a umřela v roce 1934, tedy ve stejném roce jako Kafkova matka Julie. Pocházela však z mnohem bohatšího prostředí – a z katolické rodiny. „Žádný erb – ale aspoň kříže,“ komentovala lapidárně zklamané rodinné naděje na šlechtický původ.

Přečtěte si také

Vyrazte do Oxfordu za Franzem Kafkou. Odkazovat na něj jako na Čecha je nepřesné, upozorňuje britský akademik

Aloisia Kirschner, nebo také „Lula“, jak jí doma říkali, se narodila 17. června 1854 jako druhé ze tří dětí v pražské velkoměšťanské rodině právníků a správců šlechtických statků. Vyrůstala na statku svých rodičů na pražské periferii v Lochkově.

Na rozdíl od Kafkových, u nichž se doma střídala němčina s češtinou, mluvili Kirschnerovi německy, nebránili se však české národní emancipaci. Otec Carl Kirschner, po určitou dobu poslanec zemského sněmu, přivedl rodinu svými podnikatelskými záměry několikrát do potíží. Dcera ho popisuje jako nadšeného, ale také lehkomyšlného a neuváženého.

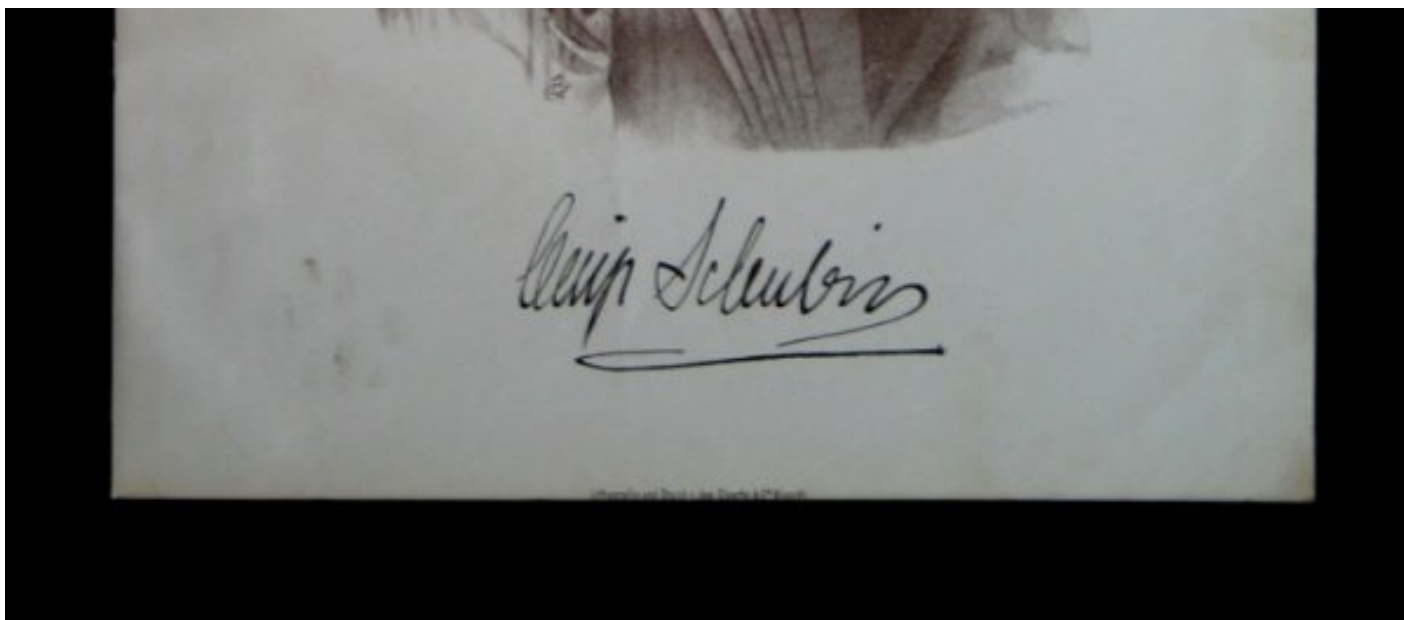
Možná i to je jeden z důvodů, proč jsou v románech Ossip Schubin mužské postavy často měkké a neschopné – na rozdíl od Kafkova přísného, trestajícího otce. V každém případě měla doma dominantní vliv matka Anna, rozená Poláková. Mezi její vzdálené příbuzné patřili František Palacký a Bedřich Smetana.

Bratr a dvě sestry

Aloisia i oba její sourozenci byli obdařeni podivuhodnými talenty, které se díky prosperitě rodiny mohly rozvinout a zanechat mimořádnou stopu. Nejmladší z trojice, Aloisiin bratr Karl Otto (narozen 1856), nastoupil do Radlické mlékárny, jedné z prvních a technologicky nejvyspělejších průmyslových mlékáren v monarchii, kterou založil jejich otec a později ji rozšířil na Wiener Milchindustrie AG (MIAG).

Naši rakouští sousedé jí vděčí za nanuk (1927) a dodnes oblíbenou značku zmrzliny Eskimo, zatímco Radlická mlékárna v roce 1934 pod názvem JOVO uvedla na trh vůbec první ovocný jogurt na světě. Karl Otto se však nedožil ani jedné z těchto událostí, zemřel mladý v roce 1912.

Ossip Schubin v roce 1896.

Sestry Marie a Aloisia měly podle dobových společenských norem na výběr mezi manželstvím, klášteřem a uměním. Rozhodly se proti prvnímu a pro to poslední a celý život strávily v těsné vzájemné symbióze. O tři roky starší Marie se věnovala malířství a studovala v Paříži mimo jiné u Julese Duprého.

Uznání dosáhla i v oblasti uměleckého řemesla v pomíjivé disciplíně výzdoby interiérů – v roce 1904 získala stříbrnou medaili na Světové výstavě v St. Louis. Dnes jsou velmi oceňované a draze prodávané zejména její návrhy pro šumavské sklárny Loetz. Svými mistrovsky jednoduchými formami a subtilním designem předznamenaly secesi a funkcionalismus, patřily k vrcholům českého skla na přelomu 19. a 20. století.

Spisovatelkou z nudy

V mládí sestry cestovaly s matkou po Evropě, pobývaly v Paříži, Bruselu a Římě. Setkaly se mimo jiné s George Sand nebo klavíristou Antonem Rubinsteinem a spisovatelem Ivanem Turgeněvem, jehož styl Aloisii inspiroval. Budoucí spisovatelka se přitom původně připravovala na slibnou pěveckou kariéru.

Když se jí to však kvůli ztrátě hlasu nepodařilo, vrátila se k literární tvorbě – „spíše z nudy“, jak později vzpomínala. Přeprocováním staršího příběhu tak vznikla její první kniha, román *Ehre* (Čest). Celkem 32 nakladatelů ji odmítlo, šanci dal knize teprve mladý drážďanský nakladatel Heinrich Minden – a přesvědčil nejen kritika Rodenberga.

Přečtěte si také

Jak sto let po smrti objevovat Kafku? Přinášíme deset tipů, jak o slavném spisovateli zjistit, o čem jste neměli ani tušení

Ještě před vydáním *Minden* změnil Aloisiin dosavadní pseudonym „O. Schubin“, vypůjčený od Turgeněva, na plně znějící mužský „Ossip Schubin“, věrný své maximě, že vše, co je na titulní stránce knihy, přispívá k prodeji díla. Pseudonym zůstal mladé autorce do konce života a po něm i na jejím náhrobku.

Romány z vyšší společnosti

V centru románu je mladý, lehkomyšlný hrabě Felix Lanzberg. Když potřebuje peníze, vystaví směnku na jméno svého otce, který ji však odmítá uznat. Felix je označen za podvodníka a v očích společnosti ztratí čest.

Přestože v bitvě u Sadové zachrání prapor, a tím i čest celého pluku, svou vlastní se mu zpět získat nepodaří. Teprve sebevražda ho rehabilituje; v očích ostatních se z „toho jistého“ Lanzberga stává Lanzberg „nešťastný“.

Po průlomovém románu Ehre následuje do vypuknutí první světové války téměř každý rok nový často vícesvazkový román nebo sbírka povídek, celkem je jich více než čtyřicet. Schubin čerpá náměty především z uměleckých kruhů a soudobé aristokratické společnosti cestující po Evropě.

Příběhy se odehrávají na českých zámcích nebo v tehdejších centrech luxusu v Evropě, v Římě, Paříži nebo v lázeňských městech. Konflikty se stejně jako v románu Ehre točí kolem hodnotového kodexu vyšší společnosti – společensky vhodného manželství, nevěry, nemanželských dětí, (ne)propustnosti přísné třídní společnosti.

Ossip Schubin kolem roku 1900.

Morální zrcadlo

Lepší část spisovatelčiných děl byla jakýmsi morálním zrcadlem, které aristokracii ukazovalo její vlastní nedostatky a pokrytectví. Ještě více její díla fungovala jako působivá zábavná literatura. Román *Maximum* z prostředí hazardu byl dokonce v roce 1918 zfilmován a zvláštní polabský upíří román *Vollmondzauber* byl adaptován pro divadlo.

Přepjaté dílo dýchá érou fin de siècle, nejen proto, že poprvé vyšlo v roce 1899. Nekrofilní femme-fatale, hraběnka Gina Ginori, vraždící muže, mohla být pro nervově labilní čtenářky na přelomu století už přespříliš. Důkazem toho je Irma, pacientka ze studie o hysterii psychoanalytika Ludwiga Binswanger. Její případ vychází z velké části z četby

románu. I tak může působit literatura.

Zároveň sama vlastně měšťanská Schubin nabývá aristokratických rysů; sestry žily v létě na pronajatých českých venkovských zámcích Bon Repos a Košátky a vydávaly se na vyjížďky v panských spřeženích.

Nevysloveným ideálem Ossip Schubin byl osvícený, spravedlivý, ale patriarchálně absolutistický řád bez demokratických rysů – a bez ženské emancipace. Její příběhy z české a moravské vesnice také naznačovaly sociální napětí, které však nebylo tak relevantní jako u její krajanky Marie von Ebner-Eschenbach, s níž ji pojila konfliktní rivalita (*Ebner-Eschenbach byla moravská spisovatelka německého jazyka. Je považována za jednu z nejvýznamnějších německy píšících autorek 19. století, pozn. ed.*).

Ještě před Ebner-Eschenbach vnesla Schubin do rakouské literatury aristokratický tón. Ten byl spolu s pikantním, vtipným a vypointovaným popisem značkou Ossip Schubin od samého počátku. Ani rostoucí počet kritiků nepopíral, že její povídky jsou barvitě a atmosféricky hutné.

Přečtěte si také

„Vždyť nás to přece baví, tak co chceme?“ České spisovatelky mluví o nelehkých pracovních podmínkách

Kronikářka úpadku

Ve svých líčeních se často zabývala okamžikem, kdy se v plném životě poprvé objeví příznaky nevyhnutelné smrti, první podzimní závan rozkladu v květinové nádheře letního zámeckého parku.

Byla tak bystře pozorující kronikářkou dlouhého a pomalého úpadku rakouské monarchie, který její slabé a zženštilé, v lepším případě roztomile neužitečné mužské postavy nanejvýš nečinně provázel. Podobně jako mladý hrabě Ronsky v románu Im

gewohnten Geleis, který se opájel pověstí největší naděje rakouských konzervativců, ale pro naplnění těchto nadějí nedělala nic.

Stejně jako Kafku to i Schubin táhlo z Prahy do Berlína. Kafka se na stěhování připravoval léta, ale uskutečnil ho až v posledních týdnech svého života. Schubin naproti tomu žila se svou sestrou Marií v německém hlavním městě mnoho let, než je válka donutila vrátit se do Prahy.

V Berlíně se obě sestry účastnily společenského života a pohybovaly se v několika salonech, mimo jiné ve velmi slavném kruhu Corneliie Richter, dcery skladatele Giacoma Meyerbeera. Tady i na svých cestách se setkávaly s předními představiteli umění, politiky a vědy.

Mnohým z těchto známých osobností Schubin věnovala své knihy, mimo jiné saloniérce Anně von Helmholtz a generálu von Moltkemu. Věnování patřila také pražským souputníkům, včetně židovských a českých, k nimž patřili Alois Jirásek a blízká přítelkyně Zdeňka Braunerová. Nacionalismem a antisemitismem své doby zůstala Ossip Schubin nedotčena.

Japonský průlom

Již z Prahy se knihy mladé autorky dostávaly do zahraničí. Švédský překlad jejího prvního románu Ehre vyšel ještě v roce 1883. O rok později to bylo již třináct překladů, především ve Skandinávii a Nizozemsku. Do roku 1886 následovala Francie a USA. V roce 1912 vyšlo v Petrohradu pětisvazkové vydání jejího díla v ruštině.

Ossip Schubin bei ihrer Schwester im Atelier.

Ossip Schubin a její sestra Marie v ateliéru kolem roku 1905

Do domácí češtiny bylo přeloženo jen několik povídek z českého prostředí, celkem však lze doložit nejméně 180 překladů do čtrnácti jazyků. Rozpětí sahá od finštiny po esperanto a vede geograficky po celé zeměkouli.

Schubin byla čtena také v nizozemské východní Indii, kde koloniální tisk vydal několik jejích románů. A v roce 1890 přeložil japonský vojenský lékař, významný spisovatel a překladatel Mori Ogai novelu *Die Geschichte eines Genies* (Příběh génia) do japonštiny.

Šlo o tragický příběh mladého skladatele, jehož dílo si neprávem přivlastnil jeho mentor – a zničil tak mladíkovi život. V japonštině se novela pod názvem *Umoregi* (Fosilní dřevo) dočkala několika vydání. Ogai také podnítil svou sestru Kimiko k překladu dalšího díla z pera Ossip Schubin, *Toter Frühling* (Mrtvé jaro).

Literární historik Yoshie Okazaki zdůrazňuje, že zejména novela *Umoregi* patřila k Ogaiovým překladům, které měly „skoro neuvěřitelně velký vliv na citlivé mladé čtenáře té doby“. Dcera pražského statkáře tak stála u počátků moderní japonské literatury – je to kus pražské literární historie, který je stejně tak podivuhodný jako zapomenutý.

Vděční čtenáři

Jako téměř ve všem i ve způsobu psaní byli Kafka a Schubin největšími myslitelnými protiklady. Zatímco Kafka bojoval sám se sebou nad každou formulací, neustále selhával před vlastními nároky a odmítal cokoli přijmout jako hotové, Schubin psala v jakémisi neřízeném horečnatém snu, který se vynořoval z chaosu přebujelých pocitů:

„Nastoupily halucinace, slyšela jsem, jak postavy kolem mě mluví, smějí se, pláčou – mohla jsem po nich sáhnout – musela jsem jen opsat barevné obrazy, které mi proklouzly hlavou.“

Přečtěte si také

100 let od úmrtí Franze Kafky: Co by psal, kdyby žil v roce 2024?

Toto impulzivní vyprávění však jejím románům nesvědčilo. Autorka držela otěže v ruce příliš volně, což jí vytýkali i kritici. Schubin však nacházela vděčné a dobře placící odběratele v hojně čtených rodinných časopisech. Dokonce i proslulý Theodor Fontane jednou požádal svého nakladatele, zda by mu nemohl platit alespoň tolik, co dává té Schubin.

Dva američtí vyvrženci

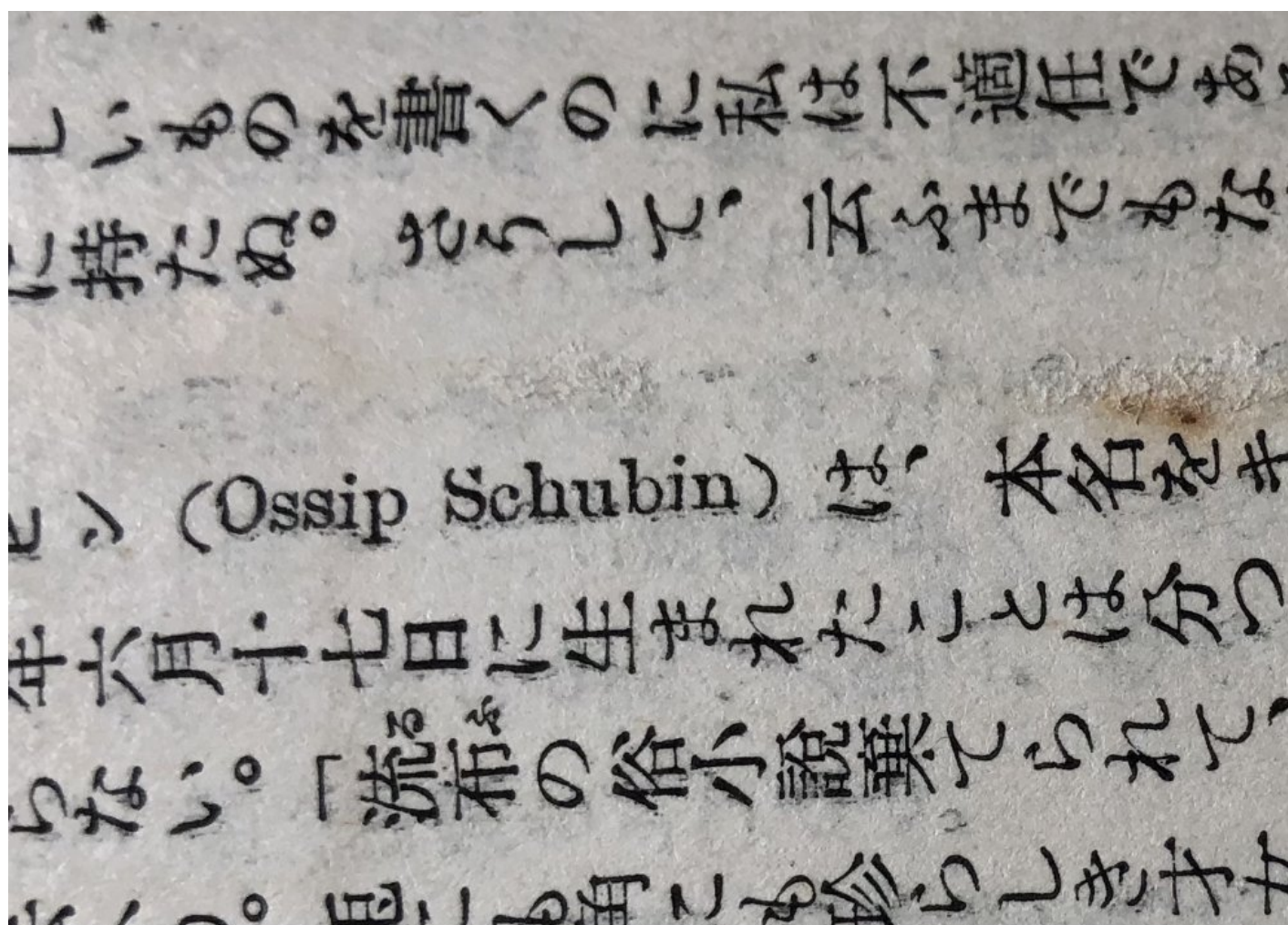
V letech před první světovou válkou se Schubin a Kafka ve svých dílech k sobě přiblížili tak, jak to jen u natolik protikladných osobností šlo. Oba napsali romány o Americe, u obou šlo o příběh vyvržence.

Kafkův *Der Verschollene* sledoval osud Karla Rossmanna, kterého rodiče poslali do Ameriky poté, co přivedl služku do jiného stavu. Byl to existenciální příběh o pádu a možném utopickém vykoupení.

Schubin naproti tomu přišla se „Zábavným příběhem ze dvora“, jak zní podtitul knihy. Hraběnka se v něm zkompromituje a musí odjet do Ameriky, což Schubin brala jako příležitost ke zpracování deníků z cesty do USA u příležitosti Světové výstavy v St. Louis v roce 1904. Ostatně v jejích knihách se pod povrchem vymyšleného děje skrývá spousta autobiografického materiálu.

Kafkův fragment rukopisu ústí v náznaku utopie všeobjímajícího „přírodního divadla v Oklahomě“. Kniha Ossip Schubin jednoduše končí návratem domů. Vše bylo odpuštěno, vše je jako dřív.

Kafka, který již v roce 1913 napsal Felici Bauer o svém románu, že je jím „zcela poražen“, nakonec v roce 1914 rukopis definitivně odložil. Oproti tomu kniha pražské spisovatelky Die Flucht nach Amerika (Útěk do Ameriky) vyšla na jaře téhož roku.

V japonštině se povídka Ossip Schubin pod názvem Umoregi („Fosilní dřevo“) dočkala několika vydání

Konec starého světa

O několik týdnů později vypukla první světová válka. Byl to symbolický zlom od Schubin ke Kafkovi, od starého rakouského světa důstojníků a diplomatů k dystrofickému světu člověka ohrožovaného anonymními mocnostmi.

Knihy Ossip Schubin ztratily vazbu k současnosti – nakonec se zvrhly v historické zábavné romány z již neplatného společenského a hodnotového kontextu. Její poslední román *Der Rosenkavalier* vyšel v roce 1924. Tehdy sedmdesátiletá autorka jej sebeironicky začala trapnou a mučivou oslavou sedmdesátých narozenin spisovatele, kterého přežil čas.

Svůj poslední rukopis *Finis Austriae*, příběh o zániku starého rakouského světa, dokončila Ossip Schubin na počátku 30. let. Vrcholil větou: „Arcivévoda přece není žádná partie.“

Starý rakouský svět však zmizel natolik, že se nenašel žádný vydavatel. „V jazzové beletrii, která je nyní tak populární, už pro mě není místo,“ postěžovala si Schubin roce 1930. Rukopis zůstal nevydán – *finis Austriae*.

Světlo nové doby

Navzdory své staré rakouské aristokratické povaze přijala Schubin novou Československou republiku pozitivně. „Světlo nové doby zářilo velkými zrcadlovými okny,“ popisuje audienci u téměř stejně starého prezidenta T. G. Masaryka na Pražském hradě v roce 1927.

A staří Habsburkové, jejichž portréty stále visí na stěnách? „Teď už mi starosti nedělali. Byli vyřízení – byli už jen historickým pozadím pro toho štíhlého, ušlechtilého muže, který učil lidi chápat, co je to štěstí. [...] Duchové si našli své hroby.“

Přečtěte si také

Tajemství Masarykova původu, prastrýc Zbigniewa Brzezińskiego... a další málo známá místa v životě našich prezidentů

Ossip Schubin našla ten svůj v rodinné hrobce na hřbitově na Malvazinkách vedle své sestry Marie. Zemřela téměř deset let po Franzi Kafkovi, 10. února 1934 v Praze ve věku 79 let.

Nekrolog v deníku Prager Tagblatt připomněl její rozsáhlou tvorbu vydávanou ve velkých nákladech a dalekosáhlé vztahy s významnými umělci a královskými rody. A přesto, končí článek, se mladší generace pravděpodobně až ze zprávy o její smrti dozví, že Ossip Schubin vůbec žila.

Franz Kafka se své světové slávy nedožil – Ossip Schubin tu svou přežila.

Trapná teta

Znali se Kafka a Schubin? „Ossip Schubin, staříčkou spisovatelku, není třeba představovat,“ napsal Max Brod v Prager Tagblatt v roce 1929. Takže mladší generace o staré dámě alespoň věděla. Ale neměli si co říct. Tvorbu Ossip Schubin, pokračoval Brod, určoval žánr nenáročných rodinných časopisů.

„Je to ustálený literární žánr, k němuž není třeba přistupovat s kritikou, protože je v každém případě přesně vymezen vůči veškeré ostatní literatuře.“ V roce 1968 vydal Max Brod encyklopedické dílo Der Prager Kreis („Pražský kruh“), literární genealogii pražské německé literatury.

V rejstříku bylo uvedeno zhruba 250 jmen – Schubin mezi nimi nebyla. Podnikavý literární znalec Brod na ni asi jen tak nezapomněl. Schubin pro něj byla spíše trapnou tetou z pražského rodinného alba, kterou ve své (a Kafkově) linii předků nechtěl vidět.

Jméno, které vybledlo

Když po pádu železné opony vzrostl zájem o pražskou německou literaturu, jméno Ossip Schubin již upadlo v hluboké zapomnění. Brodovo opomenutí k tomu jistě přispělo. V cestě jí však bezpochyby stál i její vlastní kosmopolitismus. Ve svém díle málo využívala pražské topografie a oblíbeného klišé o ponurém a magickém městě.

Karl Gussow: portrét Ossip Schubin, 1887

Jedinou výjimkou byla strašidelná povídka Holunderblüthen („Bezový květ“), která

čerpala z atmosféry starého židovského města, a byla tak dnes jedinou příležitostně publikovanou povídkou pražské spisovatelky.

Mnohé německé i české přehledy pražské německé literatury naopak Ossip Schubin zcela opomíjejí. Není zmíněna ani v záslužné knize Jürgena Serkeho *Böhmische Dörfer*, která v roce 2002 získala cenu Magnesia Litera, ani ve vynikající knize Pavla Kosatíka *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*.

Franz Kafka je dnes kulturní symbol známý i těm, kteří nikdy nečetli ani řádku jeho díla. Naproti tomu jméno Ossip Schubin vybledlo a vytratilo se i v nejužších kruzích pražské německé literatury.

Posmrtně se Schubin a Kafka přece jen ještě jednou a naposledy setkali. V roce 1940 vyšel v Tokiu pod názvem *Shinpan Kafkúv Der Proceß* v japonském překladu Koichii Motona. Ve stejném roce a ve stejném městě vydalo nakladatelství Iwanami v edici klasiků Iwanami Bunko znovu novelu *Umoregi*.

Shinpan byl vůbec první samostatné vydání Kafky v japonštině a v mimoevropském jazyce vůbec – *Umoregi* bylo úplně poslední samostatnou knihou Ossip Schubin, a to ze všech míst právě až v dalekém Japonsku.

Neobyčejný závěr neobyčejného života, který vedl z pražského předměstí až na vrchol literatury a zpět. Jedna literární cesta kolem světa končí, druhá začíná.

Stručně

- Před dvěma týdny uplynulo sto let od úmrtí Franze Kafky. Ale už o generaci dříve obletěla pražská německá literatura celý svět, pronikla až do vzdáleného Japonska.
- Stalo se to díky dceři lochkovského statkáře Aloisii Kirschnerové alias Ossip Schubin. Ve své době to byla celebrita, dnes je téměř zcela zapomenutá. Nejen

proto je Kafkovým dokonalým protikladem.

- Ossip Schubin by se 17. června dožila 170 let.

Pokud máte připomínku nebo jste našli chybu, napište na editori@denikn.cz.